

Luy ✓

280

161

165

ՏԻԿԻՆ Լ. ԳՆՆԻՔ

2 0 0 0

ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐ
ՏԻԿԻՆ

ԹԻՓԼԻՍ

1898

280

165

ՏԻԿԻՆ Լ. ԳԱՆԻԷՐ

161

118

ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ՏԻԿԻՆ

40436

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպարան Ս. Գ. Ռոտինյանցի

Типография М. Д. Ротинянца, Гол. пр., д. № 41.

1897

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 30-го Июля 1897 г.

280-2003

28-279

29700-16.6.

13552-58

I.

Տիկին ժերարի անունը Ալզասի ժամանակագրութեան մէջ լիշուելու արժանի է:

Ալզասցու գծագրութիւնը—քառանկիւնի դէմք, ծանրահայեաց, կտպոյտ, գրաւիչ աչքեր. գլխի շարժուածքի մէջ մի տեսակ վստահութիւն, ազնուութիւն կայ, որ զարմանալի է տեսնել ռամիկ կնոջ մէջ, որի համեստ կեանքը դաշտերումն է անցել:

Սակայն զարմանքը անհետանում է, երբ ծանօթանում էք այդ կնոջ անցեալի հետ:

Երեսուն տարեկան այրի էր նա. ունէր չորս մանկահասակ երեխայ—մի աղջիկ և երեք տղայ: Նրա ողջ հարստութիւնը Վոգեզ լեռների միջավայրում գտնուող փոքրիկ դաստակերտն էր, ուր նա սկսեց մեծ եռանդով աշխատել իր ընտանիքը կերակրելու և իր զաւակները կրթելու համար:

Նա անձամբ սկսեց իր հողի մշակութիւնը:

Ն այն անմշակ, զառիվայր և խորտուբորթ ձորը մի ուրախ, պտղաբեր հովիտ դարձրեց: Մաշառուտ անտառների տեղ աճեցին բեղմնաւոր գայ-

լուկ կոչուած բոյսեր: Այն տեղերում, ուր առաջ վայրի թփեր էին բուսնում, նա ցանեց վուշ և ծխախոտ: Այն տեղերում, ուր առաջ մորին, կոծոխուրը և վայրի թուփը միախառնում էին իրանց անպտուղ ոստիկները, նա տնկեց խաղողի որթ: Եւ այն հողը, որ աշխատանք և անդադար հոգացողութիւն է պահանջում, բայց որը երբէք ապերախտ չէ, նրան առատապէս վարձադրեց: Անձնուէր աշխատանքով և խնայողութեամբ արիաջան մայրը հասաւ իր նպատակին:

Նա իր երեք որդիներանց այնպէս էր դաստիարակել, որ նրանք հայրենիքի օգուտը ամեն բանից գերադասում էին:

Երկու մեծ որդիքը, որոնք ուսում էին առել Սեն-Սիր դպրոցի մէջ, աստիճանաւորներ էին,— Ստեփաննոսը հեծելազօրքի հարիւրապետ էր, իսկ Կլոդը հետեակների լէյտինանտ. ամենից փոքրը՝ Փրանցը իր ուսումն աւարտել էր երկրագործական դպրոցում. նա ապրում էր մօր հետ և օգնում էր նրան հողը մշակելու:

Ինչ վերաբերում է նրա մանկահասակ աղջիկ՝ գեղեցիկ Քրիստինային, նա օգնում էր մօրը տնային գործերում: Նա զուարթացնում էր տունը իր ուրախ երգերով: Նա հաւանոցի թագուհին էր, ծաղկանոցի ամենագեղեցիկ ծաղիկը. նրա շնորհով նրանց դաստակերտը ուրախալի տեսարան էր ներկայացնում:

Այդ չորս զաւակները համարեա պաշտում

էին իրանց մօրը և նրա անձնուէր աշխատութեան և սիրոյ փոխարէն մատուցանում էին փոխադարձ սէր և յարգանք: Մէկ խօսքով, այս այն նահապետական ընտանիքներից մինն էր, որի նմանը միայն գեղեցիկ Ալգասում կարելի էր գտնել:

Տիկին Ժերարին իր ագնիւ հոգով ոչ միայն ալգասուհի կարելի էր համարել, այլև անվեհեր հայրենասէր: Վաղուց նա ատում էր պրուսացիներին, ինչպէս ինքն էր ասում, նրանց չարութեան, կեղծաւոր խորամանկութեան և մանաւանդ նրանց յափշտակասիրութեան համար: Սակայն այդ ոխը չէր տարածւում բոլոր գերմանացիների վրայ:

Քրիստինան ջերմ սրտով սիրում էր մի երիտասարդ Վիւրտենբերգցու, որ մերձակայ գործարանի պաշտօնեայ էր, և որը նրա հետ կիրակի օրերը երաժշտութեամբ էր պարապում: Տիկին Ժերարը հաւանութիւն էր տալիս այդ սիրոյն:

Երկու սիրահարները նոր էին նշանուել, երբ յանկարծ յայտնուեցաւ, թէ գարհուրելի պատերազմ է լինելու:

Կարլ Ֆորլիշը պիտի միանար Վիւրտենբերգեան զօրքի հետ: Սրտառուչ էր նրանց մնաս բարեաւ: Սիրող աղջկանը թւում էր, թէ Կարլը գնալով՝ տանում է իր հետ նրա սիրտը:

Ո՞վ կարող էր գուշակել սկսուող պատերազմի հետեանքները:

Տիկին Ժերարը հաւատացած էր, որ Փրան-

սիան յաղթող կը հանդիսանայ, այդ պատճառով նա չէր խանգարում իւեղճ Քրիստինային հաստատ հաւատարմութիւն պահպանել զէպի իր փեսացուն:

Թնդանօթների առաջին հարուածները որոտացին. Վայսենբերգի հարուածը Ալզասին թըմրութեան մէջ գցեց:

Ուրեմն Ֆրանսիացիք կարող են յաղթուած լինել:

Այդ բօթաբեր լուրը զարհուրեցրեց արիասիրտ կնոջը, որովհետեւ նորա երկու մեծ որդիքը Մակ-Մահօնի զօրաբաժինների մէջն էին և շարունակուած էին պատերազմը:

Օգոստոսի 7-ն էր:

Առաւօտուանից սկսած, թնդանօթը հեռաւոր փոթորկի նման անդադար որոտում էր:

Եւ ում չէ յայտնի, որ թնդանօթի իւրաքանչիւր հարուածը անթիւ զոհեր է տանում: Գուցէ վայր ընկնողը, ջարդուողը, սպանուողը մեր սրտի սիրածն է. նա խոնաւ հողի վրայ ընկած է, վիրաւորուած, պատառոտած, մահուան տանջանքների մէջ, առանց մնաս բարեւի, առանց մի սրբտակից բարեկամի, որ կարողանար նրա ձեռքը սեղմել, նրա աչքերը փակել:

Առաւօտից տիկին ժերարը և Քրիստինան լըսում էին այդ չարագուշակ որոտմունքները, ահ ու դողով նայում էին միմեանց և հալումաշ լինում: Մայրը տանջուած էր իր որդիների համար,

իսկ ջահիլ աղջիկը—իր եղբայրների և փեսացուի համար:

Նոքա միշտ լրաբերների խնդէպն էին գընում և յուսաբեկ սրտով կրկին լետ դառնում: Փրանցը Նէիվիների գիւղաքաղաքն էր վազում և անորոշ լուրեր էր բերում: Երբեմն ասում էին, թէ Ֆրանսիացիք են յաղթուել, իսկ երբեմն էլ թէ՛ Մակ-Մահօնը ջարդել է քառասուն հազար պրուսացիներ:

Յուսոյ և յուսահատութեան այդ փոփոխականութիւնը սաստկացնում էր նրանց տանջանքը:

Երեկոյեան 9 ժամն էր: Դեռ ևս ոչ մի ճիշտ լուր չկար, թէև թնդանօթի որոտումն արդէն չորս ժամ առաջ էր դադարել: Կար մի յաղթութիւն և մի պարտութիւն. բայց ումն էր յաղթութիւնը և ումը՝ պարտութիւնը...

Այդ շուտով յայտնի պէտք է լինէր:

Յանկարծ այն ճանապարհի վրայ, որ տանում էր զէպի հովիտը, երևացին անհամետ և անսանձ ձիանների վրայ նստած տիւրկոսներ. ապա արագաթուիչ հեծելազօրմը վազում էր Սավերնի ուղղութեամբ: Նոյն կողմն է արշաւում մարդկային մի խառնիճաղանճ խումբ:

Հրացանաձիգները, հեծելազօրքը խառնափընթոր կերպով շտապում էին, միմեանց մղելով, այնպիսի մի անկարգութեամբ, որ նայողի վրայ զարհուրանք էր բերում:

Դա փախուստ էր և սարսափելի փախուստ:

Զորերի միջով անցնող այս խառնաշփոթ ամբոխի կորուստը ահագին պէտք է լինէր: Կարծես թէ անսպասելի կոտորածը զարհուրանքի մէջ էր գցել այժմ բոլոր փախստականներին: Նոքա վազում էին անխօս և աչքերը ցած գցած: Նոքա շփոթութիւնից վալը էին գցել իրանց սաղաւարտները, հրացանները, զրահները:

Հետեակները, ձիաւորների ետեւից նստած գըրկել էին նրանց և կուչ եկել:

Դրանցից յետոյ գալիս էին թնդանօթակիր սալականները առանց թնդանօթների. նրանց հետեւում էին ուրիշ սալականներ, որոնց մէջ պառկեցրած էին վիրաւորները, մեռնողները և ծանր քնի մէջ ընկղմուած, յոգնած զինուորները:

Այդ տխուր գնացքը տեւեց ամբողջ գիշեր:

Ամբողջ գիշերը տիկին ժերարը սպասեց, յուսալով՝ որ նրա որդիները տուն կը մտնեն. բայց իզուր. նոքա չեկան:

Նա հարցնում էր զինուորներին, որոնք անգաղար մտնում էին խմելիք կամ ուտելիք խնդրելու. բայց ոչ մէկը չկարողացաւ նրան տեղեկութիւն տալ, թէ ինչ եղան հեծելազօրքի և հետեակների 3-րդ գունդը:

Քրիստինան չէր վստահւում հարցնել, թէ արդեօք Վիւրտեմբերգիները մասնակցել են պատերազմին, թէ ոչ: Այժմ նա մինչև անգամ ամաչում էր հարցնել Փրանսիային յաղթողների—գերմանացիների մասին:

Քանի գիշերը մօտենում էր, տիկին ժերարի երեսը աւելի և աւելի էր գունաթափւում: Նա չէր խօսում. նրա դաժան և անշարժ աչքերը կարծես թէ նայում էին լեռների և մեծ անտառների միւս կողմը:

Փրանցը տեսնում էր մօր տանջանքները և ինքն էլ նոյնքան տանջւում էր:

Փրանսիան յաղթւած, Ալզասը յափշտակւած, —նա սարսափում էր երբ յիշում էր այդ բանը:

— Մայր, ասաց նա, երբ հայրենիքը դժբաղտութեան մէջ է, բոլոր Փրանսիացիք պէտք է զէնք վերցնեն: Եթէ թույլ տառ, ես վաղը կերթամ պաշտպանելու մեր սիրելի Ալզասը իր յափշտակողներից:

— Լռիր, որդեակ, պատասխանեց մայրը վախեցած կերպով. — լռիր: Ո՞վ արդեօք կը պաշտպանի մեզ, եթէ դու ալտեղ չլինես:

Լուսադիմին արիւնով և ցեխով թաթախուած մի զինուոր յանկարծ ներս մտաւ, և յոգնածութիւնից մարելով վալը ընկաւ:

Տիկին ժերարը մի ճիշ արձակեց: Նա ճանաչեց հարիւրապետի սպասաւորին:

Տիկինը վշտալի և աղբւսալի հայեացքով վրայ ընկաւ: Նա չէր համարձակուած նրանից հարց ու փորձ անել:

Զինուորը լուռ էր:

— Իմ որդիս, բացականչեց վերջապէս տիկին ժերարը:

Զինուորը խոնարհեցրեց աչքերը:

Մեռաւ, հարցրեց նա դողդողջուն ձայնով:

— Նա պատուիրեց ինձ իր վերջին բարեգործութիւնը ձեզ, պատասխանեց զինուորը:

Տիկին Ժերարը կրկին խոնարհուեց դէպի վերաւորեալը:

— Իսկ Կլօդը, արտասանեց նա դժուարութեամբ:

— Նրան ես տեսայ ընկնելիս, շշնջաց թուլացած զինուորը:

Խեղճ մայրը մնացած փետացած:

Յետոյ վսեմութեամբ լի շարժուածքով դառնալով դէպի իր վերջին տղան՝ ասաց հաստատուն ձայնով.

— Փրանց, վաղը դու կերթաս պատերազմ:

II.

Տասն և հինգ օր անցաւ Փրեշվիլերի հարուածից յետոյ և Փրանսիան զգաց իր գլխի վրայ արշաւանքի հետեանքները:

Մինչև որ թագաժառանգի գունդը անցնում էր Վօգեզ լեռները, Մեց քաղաքում Շտէինիցի և Փրիշերիկ-Կարլոսի զօրքի հետ միանալու համար, Վերդերը իջնում էր դէպի Սաբազբուրգ՝ նրան շրջապատելու:

Ամբողջ Ալզասը ալեկոծութեան մէջ էր, որովհետեւ ծերերը յիշում էին առաջին արշաւանքի եղեռնագործութիւնները:

Ժողովուրդը, գլուխը կորցրած, գաղթում էր դէպի մերձակայ անտառները. խանութները փակում էին, և շարժական կայքերը բարձում սայլակների վրայ:

Գիւղացիները ցնորուածի պէս փախչում էին, քշելով իրանց առջևից, ինչպէս Աբրահամի ժամանակը, իրանց անասուններին և աղաղակում.

— Դէպի սարը, դէպի սարը:

Վօգեզների անանցնելի ճանապարհներին երեւում էին լաց եղող կանայք, յոգնած, ուժաթափ,

ամեն քայլափոխում վայր ընկնող երեխաներ, դա-
ժան դէմքերով տղամարդիկ:

Երեկոյեան հինգ ժամն էր: Արևը գեղեցիկ
ճառագայթներով Նէիվելերի թարմ հովիտների
վրայ լոյս և ստուեր էր սփռում:

— Ի՜նչ խաղաղութիւն:

Կարծես թէ դաստակերտը դատարկ էր:

Քրիստինայի՝ գոյնզգոյն ծաղիկներով լի ծաղ-
կանոցում բուրում էր նարգիսի, մեխակի, երամի
և այծմօրուքի հոտ:

Մի քանի հաւեր, բագումը, արագ-արագ կրտ-
ցահարում էին զանազան փշրանքներ. մի աշխոյժ
և հպարտ աքաղաղ հնչեցնում էր իր սրածայն
ծուղրուղուն:

Բլուրների վրայ արածում էին շիկագոյն կո-
վեր. դաշտը, իր ուռենիներով և սօսիի ծառերով,
փայլում էր ոսկենման և պարզ գոյնով:

Այգպիսի ուրախ և խաղաղ տեսարանի առջև
ինչպէս կարելի էր երևակայել, թէ մի քանի մղոն
հեռու տեղի են ունեցել զարհուրելի պատերազմ,
սարսափելի տանջանքներ . . .

Ի՜նչպէս երևակայել, որ այգպիսի խաղաղ
կտուրի տակ մարդու սիրտը կարող է սարսափելի
կերպով տանջուել:

Փրանցը գնացել էր: Նա մտել էր կամաւոր
հրացանաձիգների գնդի մէջ:

Տիկին փերարը ուղարկել էր Քրիստինային մի
բարեկամի մօտ, որ բնակվում էր Աօգեզների զա-

ռիվայրում գտնւած գիւղերից մէկում: Ինքն էլ
միայնակ էր մնացել դաստակերտում:

Ասում էին թշնամին թալանել է Նէիվելեր
գիւղաքաղաքը և մօտենում է:

Տիկին փերարը շատ շփոթուած էր: Խօսում էին
կամաւոր հրացանաձիգների և պրուսացիների մէջ,
մօտակայ անտառներում, անցեալ գիշեր պատահած
պատերազմի մասին:

Ժամանակ առ ժամանակ նա մօտենում էր
դրան շէմքին, ականջ էր դնում և կարծես իր հայ-
եացքով ինչ որ բան էր հարցնում ծառերով պսակ-
ուած լեռնագագաթներին և այն ճանապարհին, որ
տանում էր դէպի գիւղաքաղաքը:

Յանկարծ նա լսեց մի ինչ որ խուլ ձայն:
Շուտով նա տեսաւ սրածայր սաղաւարտներ, որոնք
փայլեցին ճանապարհը շրջապատող ծառերի միջից:

Նոքա գալիս էին:

Տիկին փերարը սպասում էր նոցա անվրդով:

Եկողը հեծալագօրքի գունդն էր:

Նախ երկու զինուոր գիմեցին դէպի բնակա-
րանը: Նրանց ձիաների սանձերը արձակ էին, փե-
տուրները ծածանում էին, սուրերը մերկ, աչքերը
կարմրած, սարսափելի:

Տիկին փերարը մնաց ոտքի վրայ կանգնած,
անշարժ:

— Ի՜նչ էք կամենում, հարցրեց նա ձիուց
ցած իջնող օֆիցերին:

— Ինչ եմ կամենում . . . պատասխանեց նա

գեղեցիկ ֆրանսերէնով. ես կամենում եմ տեղա-
ւորել այստեղ իմ գունդը: Մենք քաղցած ենք,
մեզ լաւ ճաշ բերէք. շուտ:

— Ես ձեզ ոչինչ չեմ տայ, պատասխանեց:
Հպարտութեամբ ազնիւ կիներ: Դուք տէր էք, վեր-
ցրէք:

— Օհ, եթէ դուք մեզ հետ այդ կերպ կը խո-
սէք, լաւ չի լինիլ. զգոյշ կացէք: Մեզ ասացին, որ
այստեղ գտնուում են կամաւոր հրացանաձիգներ:

— Ոչ. չկան. փնտռեցէք:

— Դուք անշուշտ աեսած կը լինէք նոցա մո-
տակայ անտառներում:

— Ես չեմ տեսել:

Նոյն վայրկեանին դաստակերտը շրջապատող
լեռնագագաթներից լսուեց հրացանների ձայն:

— Դուք խաբոււմ էիք, բացականչեց աստիճա-
նաւորը իր ատրճանակի փողը մեկնելով դէպի տի-
կին ժերարի կուրծքը:

Նրա դէմքը խոթողութեամբ:

— Ո՞րքան են, գոչեց աստիճանաւորը. ասացէք:

Նա չպատասխանեց:

Բայց հեծելագորքը արդէն մօտենում էր և
շրջապատում անտառները:

Օրը մթնում էր: Ամենայն կողմից լսում էր
թնդանօթի որոտ:

Տիկին ժերարը սարսափելով էր լսում այդ որո-
տը: Թնդանօթի իւրաքանչիւր թնդիւնը արձագանք
էր գտնում նրա սրտի մէջ:

Յանկարծ նա նկատեց մարդկանց ստուերներ,
որոնք անցնում էին գալլուկ բոյսերի միջով և
զգուշութեամբ մօտենում:

— Մայր, ասաց մի ձայն:— Մենք ենք:

— Մտէք, շուտ, պատասխանեց նա:

Քառասուն տղամարդ մտան դաստակերտը, մէ-
կը միւսի լետեից:

Մի վայրկեանում զիմադրութիւնը պատրաստ
էր: Նոքա ժողովեցին սայլեր, երկրագործական
գործիքներ, մահճակալներ, կահկարասիք և շինե-
ցին մի բարձր պատնէշ: Դռների և փեղկերի մէջ
ծակեր բաց արին:

Եւ սպասեցին:

Լուսինը դանդաղ կերպով բարձրանալով լեռ-
ների միջով, հրեղէն գնդի նման լուսաւորեց հո-
վիտը:

Հեծելագորքը, որ ցրիւ էր եկել կամաւորների
հրացանների ձայնից, կրկին խմբուեց և շտապով
վերադառնում էր դէպի դաստակերտը: X

Սկսուեց մի սարսափելի, շատ սարսափելի յար-
ձակումն:

Պատնէշը ոչնչացրին: Ծակուած դռները և փեղ-
կերը թույլ էին զիմադրութեան համար: Դուռն էր շու-
տով դաստակերտը աւերվէր և կամաւոր հրացանաձիգ-
ները գերի պիտի ընկնէին կատաղի թշնամու ձեռքը:

Տիկին ժերարը ներկայ էր և անվահերու-
թեամբ սպասում էր այդ կռիւի վախճանին:

Այս կռիւը անօգուտ գտնելով մի քանիսը ա-

առջարկեցին անձատուր լինել:

Անձնատուր լինել, գոչեց տիկինը, — Երբէք: Ուրեմն դուք չէք ճանաչում նրանց: Նրանք ոչ պատիւ ունին, ոչ խիղճ, ձեզ կը սպանեն: Ոչ, ոչ, փախէք, այն կողմը փախէք:

Ապա ետեւից մի անցք բացանելով, նա վերցրեց խոտի խուրձեր, նոցանից մի խարոյկ շինեց և վառեց:

— Փախէք, կրկնեց նա:

Եւ նա իր դաստակերտը կրակ տուաւ, այն դաստակերտը, ուր գտնվում էին, նրա քսան տարուալ աշխատանքի և խնայողութեան պտուղները, նրա բոլոր յիշատակները:

Հրդեհը կանգնեցրեց թշնամուն:

Բայց կամաւոր հրացանաձիգները, որոնք այդ պիսի հերոսութեան շնորհով փրկուեցին, մի քանի օրից լեռնոյ գերի ընկան հեծելազօրքի ձեռքը:

Նրանց երկար դիմադրութիւնից զայրանալով, պրուսացիները գործ դրեցին մի անգուլթ վրէժ-խընդրութիւն . . .

Երբ նրանք հեռացան Նէիվելերից, տիկին ժե-րարը, որ պատսպարուած էր Քրիստինայի մօտ, նրա հետ միասին վերադարձաւ դաստակերտը:

Երբ նրանք մօտենում էին՝

— Նայիր, ասաց Քրիստինան սեղմվելով մօր կրծքին, — այն թնջ է ճանապարհի մօտ: Կարծես թէ գինուորներ են: Արդեօք պրուսացիք են, թէ Ֆրանսիացիք: Ինչպէս անշարժութիւն: Եւ ի՞նչ զարմա-նալի բան. նրանց ոտները գետնին չեն կաշոււ:

Տիկին ժերարը դողդողջիւն սրտով, վախից չուած աջքերով, նայում էր առանց պատասխանելու:

Ճշմարիտ այդ թնջ կը նշանակէ:

Փոքր ինչ մօտենելով, նրանք ճանաչեցին կա-մաւոր հրացանաձիգների նշանագգեստները:

Նրանք շտապեցին:

Զարհուրանք . . . Այդ կախված դիակներ էին: Նրանց կապտագոյն, արիւնալից երեսները զարհուրելի կերպով ալլանդակված էին:

Վայրենիները նախ քան կը կախէին կամաւոր հրացանաձիգներին, կտրտել էին նրանց քթերը և ախանջները, և դրել ճանապարհի ափին, որպէս օրինակ անցորդների համար *):

Այդ սարսափելի տեսարանի առջև, տիկին ժե-րարը մի խօսք անգամ չը կարողացաւ արտասանել: Զարհուրելի վշտերից նրա կոկորդը սեղմվում էր: Նա խելագարի նման վազում էր մէկ զիակից դէպի միւսը, աշխաւելով ճանաչել ալլանդակ դիակների մէջ իր որդուն, իր սիրելի Ֆրանցին:

Նա վերջինն էր անբախտ կախվածների շարքում:

Այն ժամանակ կատաղաբար բռնելով իր աղ-ջկալ ձեռքը՝ տիկին ժերարը ասաց.

— Երբէք, լսում ես, Քրիստինա, երբէք չես

ամուսնանալ այս բարբարոսներից մէկի հետ: Ես աւելի լաւ կը համարեմ քեզ մեռած տեսնել թէ ամուսնացած մէկ գերմանացու հետ:

*) Այդ հրէշաւոր դէպքը մշմարիտ պատմելի է:

III

Համարեա երկու տարի էր անցել պատերազմից։
Գաղանային, կատաղի յաղթութեան շնորհով,
հոգով ֆրանսիական Ալզասը դարձաւ գերմանական
երկիր։

Գարշելի յաղթողը ի չար գործ դրեց իր ոյժը,
ստիպելով իր նոր հպատակներին ընտրութիւն անել՝
կամ մնալ ֆրանսիացի և հեռանալ Ալզասից, կամ
դառնալ գերմանացի և մնալ այնտեղ։

Տիկին ժերարը աւելի ֆրանսուհի է, քան Ալ-
զասուհի։ Երբէք նա պրուսացի չի լինիլ. երբէք
նա այդ ատեղի անունը չի կրիլ։

— Հարկաւ, ասում էր նա, Ալզասում պիտի
մնան մի քանի ֆրանսիացիք, որ Ալզասը լինի
Պրուսիայի կողքին կպած մի աւելորդ մարմին, որ-
պէս զի վրէժխնդրութեան օրը բոլոր ալգասցիք
ոտքի կանգնեն ճնշողի դէմ։ Բայց ես չեմ կարող
մնալ, որովհետեւ անկարող կը լինեմ ատելութիւնս
թագցնել։

Ուրեմն նա պիտի թողնէր իր դաստակերտը։
Նա պիտի ծախէր այն հողը, որ մշակել էր քսան
տարի շարունակ, այն ծառերը, որ տնկել էր, այն
դաշտերը, որ պատրաստել էր այնքան դժուարու-
թեամբ։ Նրա կարծիքով, այդ գեղեցիկ հովիտը
զարհուրելի էր այն օրուանից, երբ պրուսական հող
էր դարձել։ Նա չէր կարող այնտեղ բնակվել, այն-
տեղ ապրել, մանաւանդ որ նա լի էր իր զաւակ-
ների յիշատակներով, որոնցից չէր մնացել և ոչ մինը։
1872 թվականի հոկտեմբեր ամսվայ առաջին
օրերն էին։

Այն դաստակերտը, որ երբեմն այնպէս հաճոյա-
կան էր, որի բարձր ծառերի տակ ծածկված էր
խորհրդաւոր բաղդաւորութիւն, մնացել էր այնպէս,
ինչպէս էր պատերազմի միւս օրը։ Նա աւերակնե-
րի և անկարգութիւնների մի տեսարան էր միայն
ներկայացնում։

Հայրենասէր տիկինը, իր հեռանալը աչքի
առաջ ունենալով, չուզեց ոչինչ նորոգել։

Քանզված կտուրը թեքված էր։ Կիսաւեր պա-
տերի միջից երևում էր տան ներսը։

Հաւանոցը դատարկ էր։ Ագռաւը ժամանակ
առ ժամանակ արձակում էր այդ խորին լուութեան
մէջ իր տխուր աղաղակը։

Ծաղկանոցը աւերված էր։

Տիկին ժերարը մի ծեր սպասաւորի օգնութեամբ
գնալու պատրաստութիւններ էր տեսնում։

Նա հաւաքել էր ամբարի մէջ այն կարասիքը

և իրեղէնները, որոնք հրդեհից ազատված էին, որովհետև դաստակերտի միայն կէսն էր աւերված:

Ինչպիսի փոփոխութիւն էր նկատվում այն դէմքի վրա, որ առաջ այնպէս պարզ և գեղատեսիլ էր: Նրա հայեացքը մռայլ էր և վայրենի: Երևում էր, որ նա պահպանել է անցած զորհուրանքի արտայայտութիւնը:

Առաջվայ պարզ և հանդարտ ճակատի վրա նկատելի էր մի խորին, վշտակիր կնճիռ: Բերանի երկու կողմը կազմված էր դառնութեամբ և տանջանքով լի մի գիծ:

Այնուամենայնիւ քաջ կիներ այնքան վշտերից էլ ընկճված չէր: Ընդհակառակը, կարծես թէ նրա մէջքը աւելի ուղիղ ձև էր ստացել և նա իր գլուխը այնպէս էր բռնում, որ ցոյց էր տալիս այդ կնոջ անվեհեր բնաւորութիւնը:

Երեկոյ էր: Երկինքը մութրագոյն: Անձրեւը անդադար գալիս էր: Քամին սաստիկ փչում էր:

Դուռը ծեծում էին:

Ո՛վ կարող էր, արդեօք, գալ այդ աւերված դաստակերտը այդպէս ուշ, և այդպէս վատ եղանակին:

— Բացէք, Յովսէփ, ասաց տիկին ժերարը:

Յովսէփը բացեց:

Մի շէկ մարդ երևաց շէմքի վրա:

— Տիկին ժերար, բացականչեց նա:

Եւ նա մօտեցաւ, ձեռքերը մեկնած, որ նրան համբուրէ:

Բայց տիկին ժերարը իր հպարտ, սքանչելի

հայեացքով կանգնեցրեց նրան իր տեղը:

— Ի՞նչու էք եկել, հարցրեց նա:

— Ես եկել եմ պահանջելու, որ կատարէք ձեր խոստմունքը:

— Ի՞նչ խոստմունք,

— Ձէք ճանաչում կարլ Ֆորլիշին:

— Ես գիտեմ ձեր անունը, բայց ձեզ չեմ ճանաչում: Դուք գերմանացի էք, և երբէք, լսում էք, երբէք ես ձեռք չեմ տալ մի գերմանացու:

— Բայց Քրիստինան ինձ կը ճանաչի: Քրիստինան շարունակում է ինձ սիրել, ես հաւատացած եմ: Քրիստինա: Ո՞րտեղ է Քրիստինան:

— Դուք կամենում էք նրան տեսնել:

— Ո՛հ, այո՛, շուտով: Ես սիրում եմ նրան. ես չեմ դադարել նրան սիրելուց, միշտ մտածել եմ նրա մասին, թէ և նա իմ նամակներիս պատասխան չէ տուել: Նայեցէք, իմ կրծքին կրում եմ նրա թանգագին պատկերը և ահա այն «յիշատակի ծաղիկը», որ ինձ տուեց իմ գնալու օրը:

— Շատ լաւ: Դուք նրան կը տեսնէք: Եկէք:

Նա բացեց ամբարի փոքրիկ դուռը:

Դա մի մթին տեղ էր, ուր կարլ Ֆորլիշը նկատեց երեք մետաղեայ երկայն սնդուկներ: Նոցանից մէկի վրա դրած էր սպիտակ, թառամած վարդերից շինած մի պսակ:

Այդ երեք դադաղների առջև մի լապտեր էր վառվում:

— Բայց Քրիստինան, ես չեմ տեսնում Քրիստին-

նախն, վախեցած և խեղդած ձայնով բացականչեց երիտասարդը:

— Նա աշնտեղ է, ասաց տիկին ժերարը, ցոյց տալով այն դադաղը, որի վրա դրած էր պսակը: Նա ձեզ սիրում էր, բայց իր հայրենիքը գերադասեց ձեզսնից: Նա դրանից էլ մեռաւ: Իսկ ես բաղդաւոր եմ, որ նրան տեսնում եմ մեռած, քան թէ մի գերմանացու տուած: Հասկանում է՞ք, արդեօք, Կարլ Փօրլիշ:

Կարլը հեկեկալով ծունկ չոքեց իր հարսնացուի դագաղի առջև:

— Իմ չորս որդիքս մեռան, — խուլ և դողդողջիւն ձայնով շարունակեց տիկինը: Գերմանացիք սպանեցին նրանց: Բայց նրանք չը բաւականացան՝ որ որդոցս խլեցին, նրանք յափշտակեցին և իմ հայրենիքս, այն հողը, որտեղ թաղված են նախնիքներս, որտեղ ես ծնվել եմ, որտեղ ես ապրել եմ և որտեղ յոյս ունէի մեռնելու: Ոչ միայն ես չէի կամենում, որ Քրիստինան ամուսնանայ գերմանացու հետ, այլ և չեմ կամենում, որ նրա սովորները հանգստանան պրուսական հողի վրա: Այս երկրորդ դադաղը պարունակում է իմ խեղճ Փրանցի մարմինը. այս միւսը՝ իմ ամուսնու ոսկորները: Ես պիտի տանեմ ինձ հետ այս սուրբ մասունքները *):

*) Բազմաթիւ են այդպիսի օրինակներ: Շատ տեղերում գաղթականները հանել են իրենց մեռելներին՝ իրանց հետ տանելու համար:

— Իսկ ինչ որ վերաբերում է իմ մնացած երկու զաւակներին, որոնց մարմինը ես չը կարողացայ գտնել, թող նրանց արիւնը սրսկվի նրանց սպանողների գլխին: Իմ Ալզա սեան հայրենիքում մնացած նրանց ստուերներից թող դուրս գայ մի վրիժահան:

Կարլը վեր կացաւ: Լսելով տիկին ժերարին, նա շատ լուզվեց:

— Դուք իրաւունք ունէք ատել Պրուսիան, ասաց նա, — ես էլ ձեզ պէս ատում եմ այդ նոյն Պրուսիան: Ես ատում եմ նրան՝ նրա հարստահարութեան, նրա յափշտակասիրութեան, նրա չարագործութեան համար: Մի՞թէ մենք, վիւրտեմբերգցիներս, զոհված ժողովուրդ չենք: Բոլոր գերմանացիք, տիկին, պրուսացիներ չեն: Գերմանիայում ահագին կոռուպցիոններ կան, որոնք պատրաստվում են Պրուսիայի ատելի լուծից ազատվելու: Եւ երբ արդարադատութեան օրը կը մօտենայ, այն օարսափելի օրը, երբ Ալզասը կապտամբլվի, ես, այո՛, ես ևս կը լինեմ այն վրիժահանների մէջ, որոնց դուք փափագում էք: Երդվում եմ Քրիստինայի դիակի վրա: Այժմ թոյլ կը տա՞ք ինձ, ձեզ մայր կանչել:

Լսելով Կարլի այդ խօսքերը, տիկին ժերարը զգաց մի վայրկեան իր ատելութեան նուազումը: Նրա դէմքը փոխվեց և նրա մեղմացած աչքերից սկսեցին արտասուքներ թափվել:

Այդ առաջին արտասուքներն էին, որ նա թափեց իր որդիների մահից և հայրենիքի դժբախտութիւնից յետոյ:

Կարլը կարծեց, որ յաղթել է: Նա կրկին ձեռք
մեկնեց նրան:

Բայց տիկին ժերարը չընդունեց:

— Ի սէր Աստուծոյ, աղաչում էր Կարլը,
տուէք ինձ ձեր ձեռքը որ իմ վիշտը այնքան դճուն
չը լինի, որ իմ Քրիստինայի կորստեան վիշտը մեղ-
մանայ:

— Այն օրը, երբ Ալզասը վերադարձրած կը լինի
Փրանսիային, պատասխանեց հայրենասէր կինը,
— այն օրը միայն ես կարող եմ ձեր ձեռքը սեղ-
մել, այն օրը միայն Փրանսիացիք կարող են գեր-
մանացոյց հետ հաշտվել:

Վ Ե Ր Ջ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0585457

